

Savo MARKOVIĆ*

*SI ALIQUID SUPERVENIT: O VIŠEM DRUŠTVENOM
STALEŽU BARA U XIV VIJEKU ZBILJOM
GULIERMOVIH*

ABSTRACT: *The bearers of the patronymic Guliermi, which derives from the personal name Guilielmus, are mentioned in historical sources of the State Archives in Dubrovnik from the 14th century. The available documents suggest that they were contemporaries, possibly the members of the same lineage, who belonged to the higher social class of the medieval Bar. They were noted in the context characterized by the cultural attributes of the older city dwellers and the solid economic background. The social prestige they enjoyed served as a link with other communities, and the testimonies they left about themselves provide insight into the imagological heritage of the native community, depict piety, spiritual needs and material possibilities, equipment and arrangement of private living ambience.*

KEY WORDS: *Bar, Dubrovnik, the 14th century, trade, testament, piety, higher social class*

Patronimik *Guliermi*, od ličnog imena *Guilielmus*,¹ *Guliermus*, bilježi se uz dvoje Barana koji se navode u izvorima iz XIV vijeka. U dubrovačkoj arhivskoj građi i istoriografiji nalazi se i u drugim varijantama: *Guilielmi*, *Gulielmi*, *Guglielmi*. Na osnovu raspoloživih dokumenata može se pretpostaviti da su osobe označene ovim patronimikom bile u srodstvu i pripadale višem društvenom staležu srednjovjekovnog Bara. Lično ime Guljerma, Guljelmo (Guglielmo), smatra se da pripada mlađem sloju hrišćanskih imena, manje učestalosti u južnim istočnojadranskim gradovima; u Dubrovniku

* Autor je doktor pravnih i humanističkih nauka, Bar.

¹ Constantin Jireček, „Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters“, *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften: Philosophisch-historische Klasse*, XLIX. Band, Wien 1904. In Kommission bei Carl Gerold's Sohn, I. Abhandlung, II. Theil, 39.

se javlja jednom, i to 1240. godine.² Nosioci tog patronimika iz Bara pojavljuju se u kontekstu koji karakteriše kulturološke osobine starijeg gradskog stanovništva i odlikuje solidna ekonomska podloga. Socijalni prestiž kojim su raspolagali služio im je i kao spona s drugim sredinama.³ Na osnovu razmotrenih fragmenata isprava i testamenta vezanih za Guliermove, stiče se uvid u njihovu zbilju, bolje razumiju onovremena pobožnost i preokupacije, što omogućuje rekonstrukciju više komponenti njihovog svakodnevlja i životnog ambijenta, u čijoj su pozadini isprepleteni društveni, ekonomski i religijski činioci dugoga trajanja.

Nico de Guliermo, trgovac i prokurator, 1372/96.

*Nico(-laus, Nicolao)*⁴ *de Guliermo, Nichus Guilielmi de Antibaro*,⁵ *Nichus Gulielmi*,⁶ *Guglielmi*; *Nichola*, punomoćnik *de parte deli judici collo cosseyo d'Antivari* pominje se 26. oktobra 1372, i kao prokurator žitelja Dubrovnika porijeklom iz Bara 1396. godine. Shodno prvom zapisu, njega su barske vlasti, koje su činili sudije i gradsko vijeće, opunomoćile da obavi prodaju 10 miljara ulja.⁷ Bar je od 1369. godine zauzimaо sve značajnije mjesto u snabdijevanju Dubrovnika uljem, koje se do tada dosta uvozilo iz južne Italije.⁸ Nekoliko uglednih trgovaca iz Bara bilo je tada aktivno na dubrovačkom tržištu ulja. Ovjereni dokument barske komune (*sigilati sigillo*

² Ime se rijetko (ukupne učestalosti 0,02%) koristilo u Dubrovniku i njegovoj okolini, mada je po njemu nastalo prezime Guljelmović u Obodu (Konavli). Jedini Guljelmo u vlasteoskom staležu bio je Guljelmo Gerduso, rođen 1240. g. Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, Svezak 9: *Osobna imena*, Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2018, 14, 55, 101, 106.

³ Savo Marković, *Stanovništvo srednjovjekovnog Bara*, Perast: NIP „Gospa od Škrpjela“, 2014, 639.

⁴ Ime Niko, izvedeno od Nikola, po ranohrišćanskom episkopu sv. Nikoli (3/4 st.), bilo je jedno od najčešćih imena u Dubrovniku i okolini, drugo uopšte po učestalosti u vlasteoskom krugu, a u XV st. najučestalije. N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, Sv. 9, 13, 14, 77–78.

⁵ C. Jireček, „Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters“, *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, XLIX. Band, 1904, I. Abhandlung, II. Theil, 39 (ovlašćeni predstavnik *judicum et consilii ciuitatis Antibarensis*).

⁶ Bariša Krekić, „Helias and Blasius de Radoano, Ragusan Merchants in the second half of the fourteenth century [Helias i Blasius de Radoano (Ilija i Vlaho Radovanovi), dubrovački trgovci u drugoj polovini XIV vijeka]“, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, XLI, Beograd 2004, 405.

⁷ Bariša Krekić, „Helias and Blasius de Radoano, Ragusan Merchants in the second half of the fourteenth century“, *Unequal rivals: essays on relations between Dubrovnik and Venice in the thirteenth and fourteenth centuries*, Zagreb – Dubrovnik: Croatian Academy of Sciences and Arts, Institute for Historical Sciences in Dubrovnik, 2007, 280.; *Isto*, „Helias and Blasius de Radoano, Ragusan Merchants“, 405.

⁸ Desanka Dinić-Knežević, „Trgovina uljem u Dubrovniku u XIV veku“, *Historijski zbornik*, god. XIII – XIV, br. 23-24, Zagreb 1970–1971, 290.

dicte ciuitatis Antibari), iz razdoblja odmakle romansko-slovenske simbioze (otpočete još u X vijeku),⁹ kada mletački govor još nije konvivirao, ukazuje i na osobnosti jezika koji se tada upotrebljavao u Baru i odavno je predmetom pažnje lingvista i filologa. Sudije i vijeće grada Bara ovlašćenjem nalažu Niku *sinu Viljema* prodaju ulja tako da se on i komuna mogu kazneno obavezati do 100 dukata, a ako ih opština ne bude htjela platiti, da se može izvršiti represalija naplatom štete od svakog barskog građanina:

*Comession a vuy Nico de Guliermo de parte deli judici collo cosseyo d'Antiuari per far uendita d'oyo in fina ducati IIII (c), che vuy possay hobligar a vuy et allo com(un) a pena de ducati C, e sello com(un) non uolissi pagar, che se possa pagar soura çascaduno nostro çitatino delo suo dano.*¹⁰

Sl. 1. Pečat sudija komune Bar, koji je objavio Cesare Augusto Levi 1896. g.¹¹

Sl. 2. Pečat sudija i prokuratora Bara iz 1567. g., sačuvan u Državnom arhivu Dubrovnika,¹² photo: Nella Lonza.

Nalog Niku *de Guliermo* ovjeren je crnim pečatom sa prikazom gradskog patrona kako jaše, na lijevo („ein links gewendeter Reiter“), a ispod

⁹ Up.: „Ali dalmatski jezik najkasnije od X st. ne zauzima jedino mjesto (...)”. Vesna Jakić-Cestarić, „Etnički odnosi u srednjovjekovnom Zadru prema analizi osobnih imena”, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, Sv. XIX, Zadar 1972, 145.

¹⁰ C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, I. Abhandlung, II. Theil, 1, 17.

¹¹ Cesare Avgvsto Levi, *Venezia e il Montenegro: Giorgio Czernovich – Antivari 1443–1494 – Stefano Mali il finto Czar e gli ultimi conati della Repubblica*, Venezia: a cura dell'autore. Prem. Stab. tipo-litografico Fratelli Visentini, 1896, poglavlje: *Antivari 1443–1494*.

¹² Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: HR-DADU), *Acta et diplomata*, 16. st.: iz Bara (*La comunità*) Dubrovačkoj Republici, lettera, 28' 3, 310 – 7. 1. 1567. [HR-DADU-7-3-6, br. sveska 7. Redni br. 329.].

njega je zmaj.¹³ Ikonografski, ovaj se rijetki sfragistički trag ne razlikuje od pečata s natpisom uprave barske komune otiskom mlađeg gotovo dva stoljeća (od 7. januara 1567), jednako svjedočeći autentičnost isprave i kontinuitet zajednice pod zaštitom gradskog parca. To je simboličko i simbiotsko identitetsko jezgro oličeno u zapisu iz 1416. g.: „Antibarenses et cetera huius contrate maritime nationes”.¹⁴

Prema zapisu iz dubrovačkih *Diversa Cancellarie 1371*,¹⁵ *Nichus Guilielmi de Antibaro* je sklopio ugovor s Vlahom Radovanovim (*Blasius de Radoano*) da mu do Božića obezbijedi 10 miljara ulja (*miliaria decem olei mercadandeschi*) po cijeni od 26 dukata *miliare*, računajući po 80 stari u jedan milijar.¹⁶ Niko je o tome trebalo da obavijesti komunu po povratku u Bar, i ako se ona složi sa sadržinom ugovora, da o tome upozna Marina Sovranca iz Venecije, za kojeg se smatralo da je vjerovatno bio opštinski faktor u Dubrovniku.¹⁷ Međutim, Mlečanin *Marinus Superancio* je 3. maja 1372. opunomoćio Vlaha Radovanovog kao svojeg prokuratora.¹⁸ U to vrijeme je sklopljen ugovor između Marina Sovranca i Vlaha Radovanovog o isporuci tog ulja u ranije utvrđenom roku.¹⁹

Ulje koje je bilo u Baru predato je na obali, gdje pristaju brodovi, tj. u luci Bara (*ad maritimum, ubi adherent nauigia, videlicet in portu Antibari*).²⁰ Trebalo je da bude dato Vlahu saglasnošću gradskih vlasti, za čiji je račun i bilo prodato (*pro parte iudicium et consilii ciuitatis Antibari*).²¹ Ukoliko Ko-

¹³ C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, I. Abhandlung, II. Theil, 17.

¹⁴ „Mercatores nostri e territorio Antibarensi per tenutas domini Balse transiuerunt iter suum ad partes Sclauonie, soluendo pedagia et dacia contratarum illarum, qaemadmodum faciunt Catharenses, Antibarenses et cetera huius contrate maritime natione”, und nicht über Dagno. An den venet. dohanerius Dagni 29 Jan. 1416 (Lett 1411—16).“ Constantin Jos. Jireček, „Die Handelsstrassen und Bertgwerke von Serbien und Bosnien während des Miittelalters“, *Historisch-geografische studien (Abhandlung der königl. böhm. Gesselschaft der Wissenschaften*. VI Folge, 10. Band, Prag 1881), Prag: Verlag des kön. böhmischen Gesselschaft der Wissenschaften. – Druck von Dr. Ed. Grégr. 1879, 68.

¹⁵ C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, I. Abhandlung, II. Theil, 17.; HR-DADU, *Diversa cancellariae* (dalje: DC), sv. 23, f. 151v (26. 10. 1372), D. Dinić-Knežević, „Trgovina uljem u Dubrovniku u XIV veku“, 290–291.

¹⁶ D. Dinić-Knežević, „Trgovina uljem u Dubrovniku u XIV veku“, 290–291.

¹⁷ *Isto*, 291. Mletački trgovac Marin *Soranco* je dopremao so u blokirani Kotor u vrijeme rata između Dubrovnika i Vojislava Vojinovića, koji je počeo 1361. g., a u kojem su učestvovali Kotorani i car Uroš. „Dubrovačka oružana galija krstarila je do Bara.“ Marica Malović-Đukić, „Kotorski kumerak solski u srednjem veku“, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, XLI, Beograd 2004, 461.

¹⁸ B. Krekić, „Helias and Blasius de Radoano, Ragusan Merchants“, 405.

¹⁹ D. Dinić-Knežević, „Trgovina uljem u Dubrovniku u XIV veku“, 291.

²⁰ C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, I. Abhandlung, II. Theil, 17.

²¹ *Isto*.

muna ne bude zadovoljna, *Marinus Souranço de Veneciis* je trebalo da o tome bude obaviješten. Razlog za takvo obavještenje svakako je u činjenici da je Vlaho kupio od *Souranča* istu količinu ulja na isti dan i po istoj cijeni.²²

Komuna Bara se sasvim izvjesno saglasila sa ovim ugovorom, jer je Marin 2. novembra 1372. primio od Vlaha na ime isplate ulja 110 dukata.²³

Isti se trgovački preduzetnik iz Bara pominje i kasnije. *Nichola Guilielmi de Antibaro* je 27. februara 1396. bio legitimni prokurator *Dominichusa* (zvanog *Doma*) *Merdellussija*²⁴ iz Bara i njegove žene Penke, stanovnika Dubrovnika, u pogledu upravljanja njihovom zavičajnom imovinom.²⁵ *Nichola*, koji se tada nalazio u Dubrovniku, voljom i uz izričit pristanak navedenog Dominika, za oboje njih postavljen je pravim i zakonitim zastupnikom. Na osnovu datog mu i dobrovoljno prihvaćenog mandata, Nikola je bio ovlašćen da traži, zahtijeva i primi sve što doprinose i što svako od njih treba da dobije od bilo koje osobe. Takođe, bio je opunomoćen da okonča i otpusti, da daje u zakup i uzima iz zakupa, prodaje, poklanja i otuđuje, vlada i upravlja svim njihovim pokretnim i nepokretnim dobrima, koja imaju u gradu i distriktu Bara:

Dominichus dictus Doma Merdellussii de Antibaro, habitator Ragusii et Pencha uxor dicti Dominici cum voluntate et expresso consensu dicti eius mariti constituerunt eorum et vtriusque ipsorum verum et legiptimum procuratorem Nicholam Guilielmi de Antibaro presentem et mandati huiusmodi bonus sponte suscipientem ad petendum, exigendum et recipiendum quicquid ipsi contribuentes et ipsorum vterque habere debent a quacumque persona et ad faciendum finem et remissionem, item ad affictandum et diffictandum, vendendum, donandum et alienandum, regendum et gubernandum omnia

²² B. Krekić, „Helias and Blasius de Radoano, Ragusan Merchants“, 405.

²³ D. Dinić-Knežević, „Trgovina uljem u Dubrovniku u XIV veku“, 291.

²⁴ S obzirom na istovjetna imena supružnika, hronološku i posjedovnu podudarnost, moguće da ovo prezime nije bilo ustaljeno. Dubrovački žitelj 27. septembra 1398. bio je *Dumo Xogovich de Antibaro*, njegova žena *Pencha*, a kći *Dome* im se shodno barskim običajima udavala, kada se pominju „omnium aliorum bonorum stabilium quod ipse Dumo in (cancell.) habet in Antibaro et districtu Antibari.“ Dana 9. februara 1399. svojeg sina Marinču daje na izučavanje zanata kod Jorga pok. Zanina s Krita, obučara u Dubrovniku: „Ego Dumo Sogotich de Antibaro civis habitator Ragusiis, confiteor quod Marinçe filium meum in (...) magistro Georgio quondam Zanini de Chandia cerdoni in Ragusio (...)“. HR-DADU, DC, sv. 33, 123v, 136v. R. Čuk navodi da dubrovačko građanstvo stiže i Dinko zvani Duma Zogotić iz Bara (oko 1396). Ruža Čuk, „Trgovci iz zetskih gradova u Dubrovniku i srpskim zemljama u srednjem veku“, *Srednjovjekovna istorija Crne Gore kao polje istraživanja*, 3, Podgorica: Istorijski institut Republike Crne Gore, 1999, 156, 164.

²⁵ Constantin Jireček, „Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters“, II. Abhandlung, III. Theil (Schluss), *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften: Philosophisch-historische Klasse*, XLIX. Band, Wien, 1904. In Kommission bei Carl Gerold's Sohn, 42 („Dominichus dictus Doma Merdellussij de Antibaro et Pencha uxor ejus, habitator Ragusii 1396 Div. Rag.“).

*eius bona mobillia et immobilia que dicti constituents habent in civitate et districtu Antibari.*²⁶

Na osnovu raspoloživih isprava i historiografskih saznanja nije poznato više podataka o Niku Guliermovom.

Draže, kći Guljerma iz Bara – *Drase filia Guliermi de Antibaro*, Dubrovnik 1372/73.

Drase, kćerka *Guliermi de Antibaro*, vjerovatno iz iste porodice, bilježi se 1373. godine, obznanjuje Đurđe Bošković u knjizi *Stari Bar*.²⁷ Saznanja o njoj sačuvana su na osnovu zabilježenog pri kraju njenog života, u njenom testamentu. Ime Draža, Draže, izvedeno je od Dragoslava,²⁸ ili sličnog oblika; Draga, kći pok. kneza Junijsa iz Bara (*Junii de Antibaro*) bilježi se 1281, a Dragunta, kći pok. Petra *de Antibaro*, 1295. g.²⁹ In-

Sl. 3. Minijatura Svete Porodice u radionici, s Josifom kako radi, Marijom kako šije i Hristom koji se igra s čigrom, iz katalonskog časoslova s praznikom Sv. Katarine Sijenske, XV v. *The British Library*, London, Ms. Add. 18193, f. 48v.

²⁶ „Div. Canc. 1391 – 1396, fol. 186.” *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, collegerunt et digesserunt Ludovicus de Thallóczy, Constantinus Jireček et Emilianus de Sufflay, vol. II (Annos 1344–1406 continens), Vindobonae: Typis Adolphi Holzhausen, MCMXVIII. (dalje: AA II), 147.

²⁷ Đurđe Bošković, *Stari Bar*, Beograd: Savezni institut za zaštitu spomenika kulture, 1962, 267.

²⁸ Draga, kći dubrovačkog kneza, krštena je već u XII st. U XIII st. to je jedno od najčešćih imena među dubrovačkim plemkinjama, da bi mu kasnije učestalost opadala, a poslije XV st. ime se više nije koristilo. N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, Sv. 9, 119.

²⁹ Đ. Bošković, *Stari Bar*, 266.

dikativno je za antroponimijska istraživanja da u navedenim slučajevima kćeri imaju slovensko ime, odnosno ime slovenske osnove s romanskim nastavkom, dok su imena očeva romanska i kalendarska.

Draž (Draže), kći Guljerma iz Bara, izjavu svoje posljednje volje dala je sačiniti u Dubrovniku 12. novembra 1372.³⁰ Sastavljanje njenog testamenta obavljeno je samo dvije nedjelje nakon što je komuna Bara dala prethodno navedeno zaduženje Niku *de Guliermo*.

Testament Draže Guljermove otvoren je 8. avgusta naredne, 1373. godine, u Dubrovniku, pred plemićem Vlahom Sorgom, časnim knezom komune Dubrovnika,³¹ i zakletim sudijama, gospodom Ivanom *de Bona*³² i Stjepanom *de Lucharo*.³³ Savin *de Getaldo*³⁴ i sveštenik Damjan iz Drivasta, zakleti svjedoci, svojim su zakletvama posvjedočili da je *Drase filia Guliermi de Antibar* u njihovom prisustvu sačinila svoju oporuku, govoreći kako nadalje slijedi (*sic dicens*).

Zazivanjem Hristovog imena, prvo je naveden datum sastavljanja ostaviteljkinine izjave posljednje volje. Draža, kći Guljermova iz Bara, bila je tada bolesna, ali zdrava umom, što ju je i podstaklo (i omogućilo) da se odluči na sastavljanje testamenta. Najprije je za desetine i prvine katedrali Sv. Marije Velike u Dubrovniku zavještala četiri groša. Zatim je navela da treba da joj se vrati šest dukata koje joj je trebala dati Ana, redovnica benediktinskog samostana Sv. Šimuna.³⁵ Međutim, istakla je, ima tri dukata u svojoj

³⁰ HR-DADU, *Testamenta notariae* (dalje: TN), sv. 6, ff. 111r-111v.

³¹ Vlahuša Stjepanov Sorgo (oko 1335. – 1425), sudija (1368/78) i dubrovački knez (1373/1422). Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, Svezak 3, *Vlasteoski rodovi (M – Z)*, Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2012, 276–277.

³² Ivan - Đivo Lukarov Bona (oko 1316. – 1381). Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, Svezak 2, *Vlasteoski rodovi (A – L)*, Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2012, 94, 102.

³³ Stjepan Nikolin Luccari (oko 1330 – oko 1414). *Isto*, 319, 325, 326.

³⁴ Savin Marinov Pisino-Ghetaldis (oko 1335 – 1379). N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, Sv. 3, 159.

³⁵ Ovaj samostan ima više poveznica sa gradom ostaviteljkinog porijekla. Prema ljetopiscu Nikoli Ragnini, relikvija Isusove Pelenice najprije je čuvana nekoliko godina u crkvi Sv. Šimuna podno Kaštela. Početkom XV vijeka u Dubrovniku je bilo osam ženskih samostana, u koje je bilo zabranjeno primati strankinje. Njihov broj je, nakon potresa 1667, godine 1669. redukovan, tako da su u samostan Sv. Marije od Kaštela smještene benediktinke iz samostana Sv. Tome, Sv. Šimuna, Sv. Andrije i Sv. Marka. Redovnica Stanula *Mortichiul* iz Bara je u stari dubrovački samostan Sv. Šimuna možda stupila temeljem dvojnog građanstva. Svakako je dugi niz godina zadržala veze sa svojim posjedima u Baru, tamošnjim građanima i rodbinom. Dana 24. jula 1401. sestra Stana, kćerka pok. Luke *Mortichiul* iz Bara, dumna u manastjeru Sv. Šimuna, saglasnošću i voljom opatice i monahinja rečenog manastira, odredila je strica(!) Matea Secondinija iz Bara za svojeg legitimnog prokuratora. Znatno kasnije, 6. oktobra 1417, kćerka pok. Luke *Mortichiuli*, tada redovnica u klauzuri Sv. Šimuna, saglasnošću gđe Katarine, opatice navedenog monastjera, preduzimala je prav-

škrinjici,³⁶ od kojih jedan zavješta rečenoj Ani, a od sume od dva dukata želi da ta redovnica učini da se za testatorku održavaju mise Sv. Grgura.

Propovjedničkom redu dominikanaca u Dubrovniku³⁷ ostavila je svoj žičani stalak za roštiljanje, pečenje i kuvanje hrane (*caltricham*)³⁸ nad užarenim ugljem, svoj jastuk³⁹ i tri *rodegelas* te plavi krevetski pokrivač i par lencuna (*et copertorium*⁴⁰ *blavum et par unum linteaminum*). Zatim je istom redu propovjednika ostavila romjenču (bakrenu posudu),⁴¹ jedan

---

ne radnje u odnosu na Mateja Saguntino iz Bara, kojem su preko fra (?) Nikole, brata rečene Stanule, dati u zakup vinograd i izvjesni posjedi. Dana 25. oktobra 1417. je sestra Stanula, opozivajući sva prethodno izdata punomoćja, učinila i konstituisala Nika, sina Mateja de Saguntino, za svojeg prokuratora, aktora, faktora i posebnog glasnika u pogledu posjeda koje je držala po osnovu nasljedstva u Baru i njegovu distriktu. *Annales Ragusini Anonymi, item Nicolai de Ragnina, digessit Speratus Nodilo, Scriptorum, Vol. I., Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Vol. XIV, Zagrabiae: Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium* (ed.), in taberna libraria L. Hartman (Kugli & Deutsch), 1883, 198–199.; Nella Lonza, *Kazalište vlasti, Ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke Republike u 17. i 18. stoljeću*, Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2009, 247, 249–250, 408.; Savo Marković, „Samostan sv. Andrije u Baru (16. stoljeće)“, *Croatia Christiana periodica*, god. XLV, br. 87, Zagreb, 2021, 14–15.

³⁶ *Up.*: „koje je držala u svojem kovčežiću (cassella)“; Zoran Ladić, „Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja kao izvor za proučavanje nekih oblika svakodnevnog života i materijalne kulture“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 21, Zagreb, 2003, 21.

³⁷ „Na drugom općem dominikanskom kapitulu u Bologni, još za života utemeljitelja sv. Dominika de Guzmána (1171–1221), odlučeno je da se osnuju samostani i na području Hrvatsko-ugarskog kraljevstva, kako bi se suzbila pojava katarskog krivovjerja u Panoniji i pročistio nauk bogumila u Bosni.“ Na putovanju za Palestinu, nekolicina braće su se oko 1225. g. zaustavili u Dubrovniku, gdje su dobili crkvu Sv. Jakova na Pelinama i jednu kuću, a 1228. im plemićka porodica Palmotić daruje crkvu Velike Gospe izvan zidina i vrt. „Već 1301. započinje gradnja nove crkve, a po dovršenju crkve, počela je 1417. gradnja samostana, dio po dio.“ Samostan je od početka pripadao Ugarskoj provinciji, a od 1380. g. zajedno sa samostanima od Kvarnera do Drača čini Dalmatinsku provinciju sa sjedištem u Zadru. „Dominikanci: Samostan Sv. Dominika u Gradu“, https://www.dubrovačka-biskupija.hr/portal/index.php?option=com_k2&view=item&id=787:dominikanski-samostan (stranica posjećena 9. 5. 2022).

³⁸ *Up.*: *craticula*→*catricula*, *craticla*←deminutiv od *cratis*; „super craticulam prunis carbonum ardentibus suppositis“; roštilj. Erica Fornasari, *Il lessico dell'oggettistica alimentare nel Medioevo latino*, Tesi di dottorato in “Storia, Letterature e Culture del Mediterraneo”, Università degli Studi di Sassari: Dipartimento di Storia, Scienze dell'Uomo e della Formazione, 2016–2017, 265–270.

³⁹ *capiciale?* *Up.*: Nella Lonza, „*Ego fui per omnia loca sancta*: Maruša of Dubrovnik and Her Pilgrimage to the Holy Land in 1394“, *Dubrovnik Annals* 23, Dubrovnik 2019, 48.

⁴⁰ *Up.*: *copertorium*←*coopertorium*; krpatur. E. Fornasari, *Il lessico dell'oggettistica alimentare nel Medioevo latino*, 247–248.

⁴¹ Bakreni kabao, sić. „Тачно је и извођење дубр. *romijenča* „бакрена посуда“ из *aeramenta*“. „Bibliografija od 1914–1923. III. Slovenske etimologije“, *Južnoslovenski filolog*, ur. A. Belić, Knjiga III, Beograd, 1922–1923, 224.

bokal⁴² (sud za vodu) takođe od bakra (*raminçam et unum bochialem de ramo*), i jedan umivaonik.

Svojem kumu don Đonku ostavila je jedan srebrni vinski pehar (*naffum*):⁴³ posudu oblika čaše, s ručkama ili bez njih, i to da odabere i uzme jedan od dva, koji mu se bude svidio. Njemu je ostavila i sve svoje knjige. Propovjednički priručnici i druge religiozne i liturgijske knjige (misali, brevijari, psaltiri, himnariji, oficiji, pasionariji, *acta martyrum* i legende, Biblija), koje nisu bile jeftine, rijetko se navode u oporukama, što stoga svjedoči o kulturnoj razini njihove posjednice, tj. ostaviteljke.⁴⁴ Može se pretpostaviti da su samostanski skriptoriji prepisivali knjige za liturgijsku upotrebu, koje su se kao priručnici za pastoralni život mogle naći kod klerika i osoba u bliskom doticaju s njima, a da je repertoar knjiga udžbeničke i druge tematike bio širi.⁴⁵

Takođe je Draža iskazala želju da sveštenik Đonko da jedan par nožića⁴⁶ – on zna gdje na Krku (*ubi ipse scit de Vegla*) – da se za nju izgovaraju mise Sv. Grgura. Međutim, ukoliko on umre prije nje, Draža je željela da se prodaju i da joj se održavaju takve mise. Zanimljivo je da se ovim legatom pominje prilično udaljeni sjevernojadranski grad biskupsko sjedište, odnosno ostrvo Krk,⁴⁷ službenim srednjovjekovnim nazivom.⁴⁸

⁴² Up.: „Bocale” – « Vasis species », (par P. Carpentier, 1766) dans Du Cange, et al., *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, éd. augm., Niort : L. Favre, 1883–1887, t. 1, col. 684b, <http://ducange.enc.sorbonne.fr/BOCALE> (15. 4. 2022).

⁴³ Up.: *anaphus*; *anafus*; *hanaphus*; „Anaphus vas vinarium quod rustici appellant hanappum per duo pp, rectius autem scribitur per unum p et h anaphus (...).” E. Fornasari, *Il lessico dell’oggettistica alimentare nel Medioevo latino*, 129–130.

⁴⁴ Z. Ladić, „Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja kao izvor za proučavanje nekih oblika svakodnevnog života i materijalne kulture”, 24–26, 27.

⁴⁵ Up.: *Inventar dobara Mihovila suknara pokojnog Petra iz godine 1385*. Prepisao i priredio Jakov Stipišić, Zadar: Stalna izložba crkvene umjetnosti u Zadru, 2000, 27.

⁴⁶ Up.: *de cutelinis*←cultellus←cutellius, cutellum, cutelus, cutilus. E. Fornasari, *Il lessico dell’oggettistica alimentare nel Medioevo latino*, 277–280.

⁴⁷ „Sichere Zeugnisse für die Grebrauch der dalmatischen Sprache gibt es nur für Veglia (Krk), Zadar (Zara), Ragusa (Dubrovnik), in historischen Quellen wir seit dem 12. Jh. das ‚Lateinische‘ oder ‚Romanische‘ oder ‚Frankische‘ auch in den Städten Spalato (Split) und Antivari (Bar) erwähnt.“ Lidia Becker, „Stadt- oder Bürgersprache Dalmatisch“, 2010, *Romania urbana. Die Stadt des Mittelalters und der Renaissance und ihre Bedeutung für die romanischen Sprachen und Literaturen*. Rembert Eufe, Sabine Heinemann (Hgg.), Akten der 2. MIRA-Tagung vom 27-28. September 2008 in Regensburg, München: Martin Meidenbauer; *Mittelalter und Renaissance in der Romania* 3, Hrsg. von Lidia Becker, Elmar Eggert, Susane Gramatzki und Christoph Oliver Mayer, 60. Up.: „Die Romanen sprachen ein italienisches Patois, verfassten ihre Urkunden (...) stets in lateinischer Sprache (...); ihre letzten Reste verschwanden erst, als Antivari und Dulcigno von den Türken erobert wurden (1571).“; „Der Nationalität nach waren die Antibarensen Romanen und amtirten lateinisch und italienisch, (...)“ C. Jos. Jireček, „Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Miittelalters“, 15, 64.

⁴⁸ Na grčkom, jeziku vizantijske uprave, uspostavljene nakon sloma istočnogotske države, romansko ime grada Krka zabilježeno je sredinom X v. kod Konstantina Porfirogenita kao

Dražin kum bio je njen zavičajac. Po svoj prilici zabilježen je 1370/71. g. kao opat i kolega opata *ecclesie s. Dominici Ragusii*,⁴⁹ odnosno kao opat crkve Svih Svetih.⁵⁰ *Presbiter Zonchus de Antibaro* se zatim pominje u Dubrovniku 29. decembra 1373, u svojstvu svjedoka; sveštenik Žonko (Džonko, Jonko, lat. Junius)⁵¹ iz Bara, kao doseljenik je stanovao blizu pomenute crkve Sv. Šimuna.⁵² Dana 22. januara 1376, bilježi se da je *presbiter Joannes Pauli Grupsich* s još nekoliko sveštenika dobio testamentom *Germanusa de Germano* legat od 21 perpera, za slavljenje pet misa *in ecclesia S. Marie maioris*.⁵³ *Presbyter Ionchus quondam Pauli Grupsich de Antibaro* pred dubrovačkim knezom Vlahom Sorgom 30. aprila 1377. iznosi upozorenje u vezi sa izgradnjom zida koji Jakov de Georgio podiže pored njegove kuće.⁵⁴ *Joncus* je dakle isti Ivan Pavlov Grupšić, odnosno Grubačić (*prete Zoanne, fiol de quondam Paulo Grubacich de Antibaro*), a na tu familiju u Baru uka-

Βέκλα. S prijelazom u srednjovjekovni latinitet, i mijenjajući tokom vremena svoj oblik, biće zabilježeno u više varijanti: *Vegla, Vecla, Vikla, Vitula, Vigilia, Veggia*, da bi se italijanizovalo kao *Veglia*. Veljotski govor, jedna od varijanti dalmatoromanskog, kao relikv je živio do 1898. g. Danko Želić, „O antičkom i srednjovjekovnom imenu grada i otoka Krka“, *Croatica Christiana periodica*, god. XIX, br. 35, Zagreb 1995, 55, 57, 59.

⁴⁹ „extat in *Div. Canc. 1869 sub dato* (1370, 14. aug.), ubi ‘presbyter Johannes Pauli Grubsich de Antibaro, abbas ecclesie s. Dominici Ragusii’ memoratur.” *1371, 7. octobris. Ragusii*: „Nos quidem dyaconus Jacobus de Dersa canonicus Ragussinus, abbas ecclesie sancti Dominici et presbyter Johannes filius Pauli de Grupsa de Antibaro eius collega confitemur, quod pro augmento et evidenti utilitate dicte ecclesie (...), dedimus, concessimus et locauimus Boye, uxori condam Peruosii bastasii passum vnum et dimidium de territorio dicte ecclesie a leuante ad ponentem, et a pellago ad montem passum vnum et dimidium ad affictum (aliis omissis).“ AA II, 64-65.

⁵⁰ „A. 1376, 22. aprilis ‘presbyter Joannes quondam Pauli Grupsich de Antibaro, abbas ecclesie Omnium Sanctorum intra muros’ (*Div. Canc. 1370—1879*), 1382, m. maio „Johannes Grubsich de Antibaro” (*Liber Debitorum 1380—1383*).“ AA II, 64.

⁵¹ „Ime je bilo vrlo rašireno u Ulcinju, Baru i Kotoru, a rabilo se i u Splitu i Zadru. Vrlo je učestalo u dubrovačkom plemstvu, osmo po učestalosti muško ime. U dubrovačkome puku i dubrovačkoj okolini nije se koristilo. (...) U 13, 14. i 15. stoljeću ime Junije izjednačavalo se s imenom Ivan, koje ga je u procesu kristijanizacije imenskog fonda trebalo zamijeniti. Bezuspješno, jer se u imenskom fondu ime Junije ipak zadržalo i od 16. stoljeća Ivan više nije bio njegov ekvivalent.“ N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, Sv. 9, 61, 402.

⁵² HR-DADU, *Lamenta de intus et foris*, serija 53, sv. 1, fol. 244r. Na podatak iz DADU mi je ukazala i snimke citiranih i priloženih dokumenata ustupila akademkinja Nella Lonza, na čemu joj, kao i na obavljenoj kolaciji, najljepše zahvaljujem.

⁵³ Ante Liepopili, „Slavensko bogoslužje u Dubrovniku“, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Razredi filologičko-historički i filosofičko-juridički, 96, Zagreb 1919, 40, 52.

⁵⁴ *Presbyter Ionchus quondam Pauli Grupsich de Antibaro coram domino rectore ser Blasio de Sorgo se presentavit laborerio de muro, quod ser Iacobis de Georgio facit iuxta domum dicti presbyteri Ionchi, ut non sit in aliquo prejudicium dictum laborerium iuribus dicti presbyteri Ionchi transcurso temporis. Izvori za istoriju Crne Gore iz dubrovačkog arhiva*, Knjiga 1. Prevod dokumenata Lenka Blehova-Čelebić, priredio Đorđe Borozan, urednik Niko Martinović, Podgorica: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Odjeljenje humanističkih nauka, Istorijski izvori, Knjiga 11, 2020, 183.

zuje još K. Jireček: „In Antivari eine Familie Grupsich, Grubsich, de Grupsa im XIV. Jahrhundert.“⁵⁵ Na drugom ih mjestu navodi kao pripadnike višeg društvenog staleža: „De Grupsa, Grupsich, Grubsich, Nobiles von Antivari im XIV. Jahrhundert.“⁵⁶ *Presbyter Iohannes Grubsich de Antibarō* bio je 1. maja 1382. jedan od epitropa oporuke pok. Miloša Dobrečevića, koji su njegovoj udovici Dobrici izvršili isplatu od sto perpera i četiri para srebrnih naušnica, shodno miraznoj ispravi iz 1363. g.⁵⁷ Dobrica je možda, kao *reclusa*, pomenuta upravo u testamentu Draže Guliermi. *Prete Zoanne* je svoj testament u Dubrovniku dao sastaviti 5. decembra 1385.⁵⁸ Solidnog imovnog stanja, uz mnoštvo zavještanja duhovnim osobama⁵⁹ i institucijama (npr. *ali frati predicatori perperi X*), svakom dubrovačkom samostanu redovnica ostavio je legat od po pet perpera, a takođe odredio da se svim rekluzorijima u Gradu i izvan njega raspodijeli po 12 groša. Ostavio je i 10 perpera *ala fratigla di San Domino*, gdje se nalazila njegova kuća (*la qual sie posta in lo tereno di San Domino*), koju je radi izvršenja oporuke trebalo prodati.⁶⁰

Vraćajući se zavještanjima testatorke Draže, znakovito je da ona nadalje određuje da se dvije *ožičice*⁶¹ daju po redovnici Ani iz Sv. Šimuna – ona zna gdje.⁶² Jednu je stolnu *ožicu* namijenila ženskoj osobi po svoj prilici

⁵⁵ C. Jireček, „Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters“, *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, XLIX. Band, 1904, I. Abhandlung, II. Theil, 72.

⁵⁶ C. Jireček, „Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters“, II. Abhandlung, III. Theil, 32.; Konstantin Jireček, *Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjega veka*, Zbornik Konstantina Jirečeka, II, Beograd: Posebna izdanja SANU, knj. CCCVI, Odeljenje društvenih nauka, nova serija, knj. 42, 1962, 225, 291.

⁵⁷ Dana 1. maja 1382. je zabilježeno da: *Ego quidem Dobrica, uxor quondam Milossii Dobrečevich, confiteor michichi (!) fuisse bene solutum et plenarie satisfactum a presbytero Iohanne Grubsich de Antibarō, Dominçe sartore, Helia Prodoevich et Milçe Vendiramme et Mannco Bratanovich epitropis et comissariis testamenti dicti quondam Milossii viri mei de ypperperis centum et de paribus quatuor cercellorum argenti (...). Et propterea facio dictis epitropis et omnibus et singulis aliis, quorum interest, finem, remissionem, securitatem, absolucionem (...). Izvori za istoriju Crne Gore iz dubrovačkog arhiva*, 1, 224–225.

⁵⁸ HR-DADU, TN sv. 7, ff. 96v-98r.

⁵⁹ Dioba zavještanja prema njegovom testamentu uslijedila je 29. decembra 1386, kada je 38 duhovnika primilo po 12 grošića za mise, među kojima *D. Petrus episcopus Suacensis* (koji je posredovao u prihvatanju katoličanstva od strane Balšića); u oporuci se navodi: *a pre Pero Summa perperi V. A. Liepopili*, „Slavensko bogoslužje u Dubrovniku“, 38, 40, 42.; HR-DADU, TN sv. 7, f. 97v.

⁶⁰ Za epitrope i povjerenike njegovog testamenta određeni su *don Marin de Glavath et Domenego sartor et Rade suia muier*. Krojač Dominik bio je zajedno s don Ivanom odriješen obaveza kao staratelj zaostavštine koja je raspodijeljena 1382. g. HR-DADU, TN sv. 7, ff. 97v-98r.

⁶¹ *Up.: cuclearia duo parva* ← coc(h)lear (-e, -is) ← cochlea. E. Fornasari, *Il lessico dell'oggettistica alimentare nel Medioevo latino*, 223–224.

⁶² Grube Žare, trgovac iz Bara nastanjen u Dubrovniku, testamentom je 1357. g. ostavio pet perpera *Item al monastier de Sancto Simon*. HR-DADU, *Testamenti Blagoga djela* 92/3, f. 325r.

zvanoj *Belsira* (?). Svojoj kumi Stanici ostavila je crni *paternoster*, komad krznene odjeće⁶³ i fuštanj,⁶⁴ i dvije *tavaje* (stolnjaka, ili ubrusa) – *et tabalias*⁶⁵ *duas subiales*. Krunica (ružarij, brojanica, čislo), odnosno uzica koja sadrži 150 molitvenih perli, kuglica ili zrnaca, koji se tradicionalno koriste pri iskazivanju pobožnosti blaženoj Djevici Mariji,⁶⁶ pri izgovaranju 150 biblijskih psalama, ili Očenaša (*Pater Noster*), možda ukazuje na sadržaj knjiga koje je Draža posjedovala, a koje je ostavila svojem kumu duhovniku. Molitva Očenaš koja se izgovarala 150 puta, ili 150 psalama, implicira postojanje molitvenika, odnosno psaltira među njenim knjigama. Pobožnost Bogorodice od Svetog ružarija sastoji se u moljenju Očenaša i Zdrvomarija, s kontrolisanjem prebiranjem prstima broja izgovorenih moltava na ružariju, na kojem su nanizana zrnca određene veličine.⁶⁷ Sv. Dominik, utemeljivač reda propovjednika, koji podržava tu tradiciju, smatra se osnivačem pobožnosti krunice, a ona je obilježje i velike dominikanske svetice Sv. Katarine Sijenske.⁶⁸

Testatorka dalje zavješta svoju košaru⁶⁹ s odjevnim predmetima i jedan par srebrnih nožića⁷⁰ i želi da bratovštini Sv. Antuna⁷¹ bude dato 15 goša, bra-

⁶³ Up.: krzneni kožuh (*pellicia*). Z. Ladić, „Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja kao izvor za proučavanje nekih oblika svakodnevnog života i materijalne kulture”, 9.

⁶⁴ Fuštanj, fustanj, tekstilni je predmet miješanog tkanja, od pamuka i manje količine lana. *Inventar dobara Mihovila suknaara pokojnog Petra iz godine 1385*, 20, 26.

⁶⁵ Up.: *tabalia*←*tobalea*. E. Fornasari, *Il lessico dell'oggettistica alimentare nel Medioevo latino*, 590-591 (tovaglia); N. Lonza, „*Ego fui per omnia loca sancta*“, 48, 58.

⁶⁶ Pobožnost se sastoji od razmišljanja i moltava usredsređenih na živote Hrista i Djevice Marije. Molitve krunice broje se pomoću niza zrnaca. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Uredio Anđelko Badurina; „Uvod u ikonologiju“, Radovan Ivančević, V. izdanje, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2006, 397.

⁶⁷ Prastari način izgovaranja napamet naučenih molitvenih formula, ružarij je količinom nadoknađivao opseg pročitanih molitvenih tekstova. „Stoga se npr. broj od sto pedeset Zdrvomarija simbolički poklapa s brojem od sto pedeset psalama iz psalterija.“ *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, 188.

⁶⁸ *Isto*, 189, 397.

⁶⁹ Up.: *cofanus*←*cophinus*. E. Fornasari, *Il lessico dell'oggettistica alimentare nel Medioevo latino*, 249.

⁷⁰ U testamentu je zabilježeno: *de cutelinis cum argento*. Up. *cultellus* u: E. Fornasari, *Il lessico dell'oggettistica alimentare nel Medioevo latino*, 277-280.

⁷¹ Poznata dubrovačka bratovština Antunina – Sv. Antuna ishodi iz 1348. g. i vremena osnivanja bratovštine Sv. Duha i Spasitelja Svijeta, mada izvori ne potvrđuju direktno posljedičnu vezu između kuge i utemeljenja ovih bratovština. *Capituli bratovštine Sv. Duha iz 1348. g.* zabilježeni su na početku matrikule bratovštine Sv. Antuna. Godine 1432. bratovština Sv. Duha se ujedinila s bratovštinom Sv. Antuna i Sv. Petra, postavši najuglednijom i najvažnijom dubrovačkom *fratigliom*. Zrinka Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti: dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku*, Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Hrvatski institut za povijest, 2012, 18-20.; *Ista*, „Gospode i čuvarice”: O ženama iz dubrovačke bratovštine svetog Antuna u kasnom srednjem vijeku”, *Acta Histriae*, 20, 3-4, Koper 2012, 27.

tovštini Svetog Domina (*Sancti Domini*)⁷² 12 groša, koliko i bratovštini⁷³ Svetog Vlaha. Zanimljivo je da Dražin legat sadrži jedan od ranih pomena bratovštine Sv. Antuna, koja je vjerovatno osnovana 1363. g., a može se pretpostaviti da su žene participirale isključivo u njenim duhovnim dobrima.⁷⁴

Narednih nekoliko zavještanja Draža namjenjuje rekluzama, učesnicama posebne duhovne prakse, koje su se odricanjem od svijeta, zaziđivanjem u samostanima, posvećivale meditaciji i molitvama. Dvanaest groša tako ostavlja *Dabrici*, rekluzi Svete Margarite. Dobrica se pominje u dubrovačkim izvorima od 1368. do 1386. g.⁷⁵ Isposnice su pored te crkve⁷⁶ u Kaštelu, građene nakon 1334, zasigurno živjele od 1349. godine, a sve do polovine XV st. izgleda po jedna.⁷⁷ Manji legat, od šest groša, ostaviteljka namjenjuje Milani, rekluzi Svetog Domina (*recluse Sancti Domini*). Mila se kao rekluzica bilježi do 1400. godine.⁷⁸ Uz crkvu *Svih svetih* nalazio se sa sjeverne strane snažan rekluzorij s više izbi još 1281. g., a u XIV–XV st. tu su živjele obično ne više od dvije, a u isto vrijeme najviše četiri rekluze.⁷⁹ Ime

⁷² Crkva *Domino*, što je naziv koji se od XIV st. koristi za predromaničku crkvu titulara Svih Svetih (*Omnium sanctorum*), pomenutu u pisanim izvorima još 1186. g., bila je sjedište više bratovština, od kojih se ona bičevalaca (flagelanata) prvi put pominje 1225. g., a posebno pojavljuje tokom epidemije kuge. Vesna Delić Gozze, „Domino“, <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/domino/> (19. 4. 2022).

⁷³ Rani legat u novcu joj, još u vrijeme epidemije 1348. godine, ostavlja i *Maroie Antiuarano: A la fratilla de Sco Blasio*. Constantin Jireček, „I. Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters.“, *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften: Philosophisch-historische Klasse, Band XLIX, Zweiter Theil*. Wien 1903. In Commission bei Carl Gerold's Sohn, Buchhändler der Kais. Akademie der Wissenschaften, I. Abhandlung, 11.

⁷⁴ Zrinka Pešorda Vardić, „‘Pučka vlastela’: Društvena struktura dubrovačke bratovštine Sv. Antuna“, *Povijesni prilozi*, 33, Zagreb 2007, 217, 233.

⁷⁵ Dobriča, Dobra, pominje se još 1380. i 1382. g. Ovaj vid ženske pobožnosti temeljno i monografski sveobuhvatno obradila je akademkinja Nella Lonza u: *Ana, Pavo, Grlica, Rekluze i pustinjaci u pobožnom krajobrazu srednjovjekovnog Dubrovnika*, Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2021, 272.

⁷⁶ Navodno je i sv. Franjo boravio u skromnoj kućici pored crkve sv. Margarite. „Crkva sv. Margarite, zvana »de Labibus« (1378. prim. aut.), koju je hrvatska kraljica Margarita sagradila blizu crkve sv. Stjepana oko sredine X v. bila je god. 1570. srušena, jer je dubrovačka republika na tom mjestu sazidala tvrđavu prema Lokrumu na gradskim mirima, i tu tvrđavu nazvaše imenom sv. Margarite. Zbog toga je sagradila republika godine 1571. drugu crkvicu sv. Margarite, sada u vojnoj bolnici.“ Nikola Zvonimir Bjelovučić, *Crvena Hrvatska i Dubrovnik*, Zagreb: Matica hrvatska, MCMXXIX, 44.

⁷⁷ N. Lonza, *Ana, Pavo, Grlica, Rekluze i pustinjaci u pobožnom krajobrazu*, 167.

⁷⁸ Još se u ispravama pominje 1380, 1382, 1388, 1391. i 1394. g. Sveštenik Abram s Lušnice zavještao joj je cijelu opremu kreveta. Ruža, kći Ratka Miloševića ostavila joj je novac koji preostane od njenog miraza, odjeću i srebrninu u vrijednosti od 50 perpera. *Isto*, 106, 110, 266, 267.

⁷⁹ *Isto*, 158–159.

istoimene bratovštine u Dražinom testamentu iz 1372. g. možda je najraniji takav pomen.⁸⁰

Isti novčani iznos Draža određuje i don Petru iz Sv. Vlaha.⁸¹ Miloslavi, koja stanuje upravo u njenom podstranju (!), testatorka ostavlja 12 groša. Vjerovano je riječ o siromašnoj pripadnici nižeg društvenog sloja. „U Dubrovniku držalo se često u prizemlju na svodove vino, drvo ili druga roba (*canipa*, *subterranem* skraćeno *stranium* 1282 i d., *stragno*, a sada stranj). Iznad stranja beše kuhinja (*coquina*). Na gornje bojeve vodile su drvene ili kamene stepenice (*scala*).“⁸² Termin stranj se u kontekstu ekonomskih prostora domaćinstva i danas koristi u Spiču i Zupcima kod Bara.⁸³

Ukoliko nešto od njene imovine bude preostalo, testatorka Draže želi da bude pripremljen jedan ručak⁸⁴ za oce dominikance, i ako poslije toga još štogod preteče, odredila je da se da za mise, a da se ono što se iznađe od svih njenih stvari bude dato njenoj sluškinji Ljubi. Vjerovatno se oporučnom odredbom koja je uslijedila nakon zavještanja za obrok mislilo na žitarice za ishranu primateljke slabijeg imovnog statusa.⁸⁵

Za epitrope i povjerenike, odnosno izvršitelje svojeg testameta, Draže je odredila don Đonka i Anu iz benediktinskog monastjera Sv. Šimuna. Izjava njene posljednje volje završava uobičajenom notarskom formulacijom o njenoj nepovredivosti svjedočanstvima drugih: *Hoc autem testamentum, etc.*

⁸⁰ Bratovština se pod tim imenom pominje 1454. g. *Isto*, 158.

⁸¹ Crkva Sv. Vlaha na Placi sagrađena je 1348. g. „I dok se za prvu crkvu gradskog zaštitnika, o postojanju koje osim narativnih povijesnih predaja svjedoče tek izvori iz 13. stoljeća, danas može rekonstruirati samo smještaj uz Vrata od Pila, druga crkva iz 14. stoljeća svojom istaknutom pozicijom i rafiniranim odnosom prema matičnoj katedrali, na svojevrstan način, najavljuje današnju baroknu crkvu iz ranoga 18. stoljeća.“ Anonim i Ragnina saopštavaju da je prva crkva Sv. Vlaha izgrađena na mjestu na kojem se danas nalazi dubrovačka katedrala, što ne isključuje postojanje druge crkve istoga titulara na mjestu današnjeg samostana Sv. Klare. Katarina Horvat-Levaj, „Povijesna interpretacija crkve sv. Vlaha“, *Zborna crkva sv. Vlaha u Dubrovniku*, uredila ur. K. Horvat-Levaj, Dubrovnik – Zagreb: Dubrovačka biskupija, Zborna crkva sv. Vlaha, Dubrovnik, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, ArTresor naklada d.o.o., 2017, 15.; Željko Peković – Kristina Babić, „Ubikacija prve crkve sv. Vlaha u Dubrovniku“, *Starohrvatska prosvjeta* III. serija - svezak 44-45, Split, 2017–2018, 258, 259.

⁸² Dubrovačka opština je 1370. g. zabranila gradnju kuća od drveta, ali je takvih kuća bilo još 1413. g. Konstantin Jireček, *Istorija Srba* (preveo i dopunio Jovan Radonić), sv. III. (Kulturna istorija: I. deo), Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona, 1923, 276.

⁸³ Milica Kovačević, *Kroz brvačke pinjate*, Brca: APprint, 2021, 59.; Ilija Vukotić, *Zubački zbor*, Zupci (Times): Zupci Production, 2022, 95 (konoba, izba).

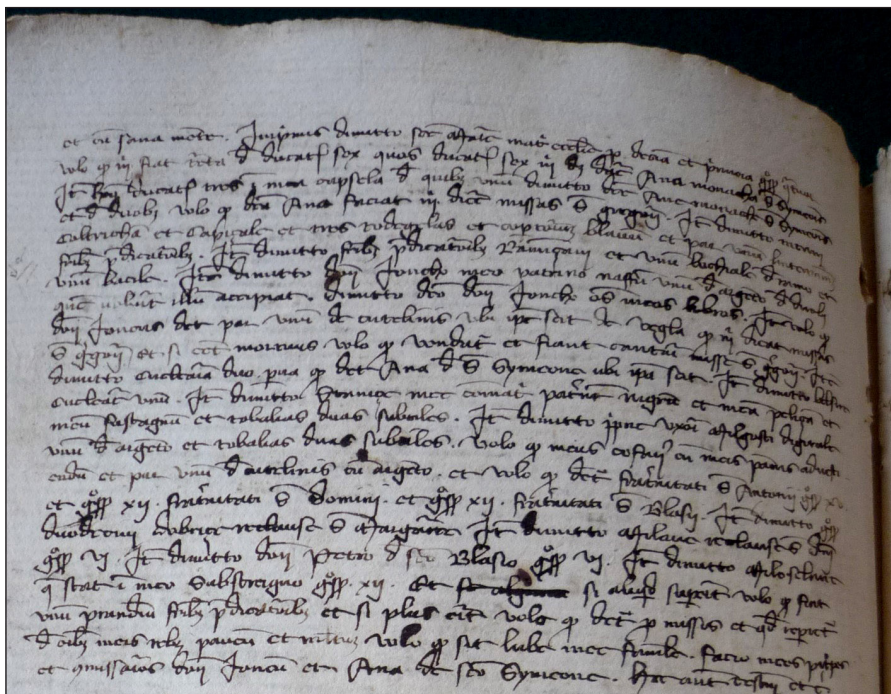
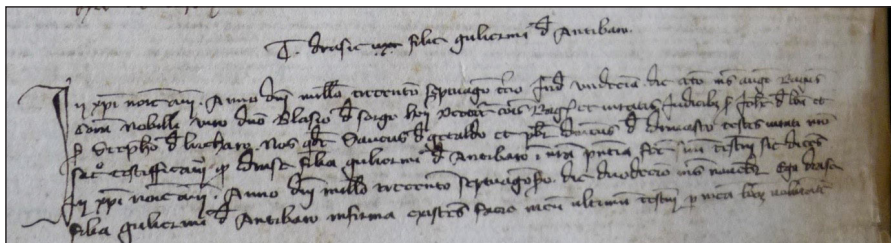
⁸⁴ *Up.*: Z. Ladić, „Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja kao izvor za proučavanje nekih oblika svakodnevnog života i materijalne kulture“, 13, 15–16.

⁸⁵ *Up. isto*, 12.

Zaključak

Nosioci patronimika *Guliermi*, koji potiče od ličnog imena *Guilielmus*, pominju se u istorijskim izvorima Državnog arhiva u Dubrovniku iz XIV vijeka. Ličnosti kojima je posvećena istraživačka pažnja, najprije opisom sadržaja dokumentarnih izvora, navedene su u izričitoj filijaciji prema ocu. Raspoloživi dokumenti sugerišu da se radi o savremeniciima, možda članovima istog roda, koji su pripadali višem društvenom staležu srednjovjekovnog Bara. Njihovi životi su se nastojali rasvijetliti na osnovu nekoliko dokumentarnih svjedočanstava, različitim interpretativnim pristupima, posebno s obzirom na to da su zabilježeni u kontekstu koji karakterišu kulturološke osobine starijeg gradskog žiteljstva i solidna ekonomska podloga. Socijalni prestiž kojim su raspolagali služio im je kao spona s drugim sredinama, a svjedočanstva koja su ostavili o sebi pružaju uvid u imagološko nasljeđe matičnog komuniteta. Situacije o kojima su očuvani pismeni tragovi ponajprije naznačavaju odnos i ophođenje vlasti prema njima, trgovačku preduzetnost, ali i njihovu svjesnost, oblike pobožnosti i duhovne potrebe i preokupacije. S tim u vezi, otkriva se krug osoba s kojima su bile u doticaju, intelektualna i kultura pismenosti koja ih je karakterisala, uviđaju *loca sacra* koja su im bila od važnosti, ali i materijalne mogućnosti, oprema i uređenje privatnog životnog ambijenta. Sačuvani spisi koji se odnose na zbilju Guliermovih vrijedni su i za filološka istraživanja, a odrazi više malih vremena predstavljaju dragocjene djeliće mozaika kojima se poimaju društvena i istorija mentaliteta, odnosno duh jedne epohe. Neobjavljeni i objavljeni arhivski zapisi, njihovo tumačenje i ponovno iščitavanje, objedinjena historiografska saznanja, kontekstuelizacija simbola i tekstova, omogućili su i proširivanje spoznaja o kasnom srednjovjekovlju na južnom Jadranu.

Prilog I. Testament Draže, kćeri Guljerma iz Bara, Dubrovnik, 12. novembar 1372 – 8. avgust 1373. [HR-DADU, TN sv. 6, ff. 111r-111v].

Testamentum Drasie uxō (cancell.) filie Guliermi de Antibarō.

In Christi nomine, amen. Anno Domini Millesimo trecentesimo septuagesimo tertio, indictione undecima, die octavo, mensis augusti, Ragusii.

Coram nobilli viro domino Blasio de Sorgo honorabili rectore comunis Ragusii et iuratis iudicibus Ser Johanne de Bona et Ser Stephano de Lucharo. Nos quidem Savcus de Getaldo et presbiter Damianus de Drivasto te-

stes iurati nostro sacramento testificamus quod Drase filia Guliermi de Antibaro in nostra presentia fecit suum testamentum sic dicens:

In Christi nomine, amen. Anno Domini Millesimo trecentesimo septuagesimo secundo, die duodecimo mensis novembris.

Ego Drasa filia Guliermi de Antibaro infirma existens facio meum ultimum testamentum per meam bonam voluntatem /f. 111v/ et cum sana mente.

In primis dimitto Sancte Mariae Mater Ecclesiae pro decima et primicia grossos quatuor. Volo quod mihi fiat tracta de ducatis sex, quos ducatos sex mihi debet dare Ana monacha Sancti Symeonis. Item habeo ducatis tres in mea capsela, de quibus unum dimitto dicte Ane monache Sancti Symeonis, et de duobus volo quod dicta Ana faciat mihi dicere missas Sancti Gregorii.

Item dimitto meam caltricham et capiçale et tres rodegelas et copertorium blavum et par unum linteaminum fratribus predicatoribus. Item dimitto fratribus predicatoribus raminçam et unum bochiale de ramo et unum bacile.

Item dimitto domino Joncho meo patrino naffum unum de argento de duobus quem voluerit, illum accipiat. Dimitto dicto don Joncho omnes meos libros. Item volo quod dominus Joncus det par unum de cutelinis ubi ipse scit de Vegla quod mihi dicat missas Sancti Gregorii et si esset mortuus volo quod vendant et fiant cantari misse Sancti Gregorii.

Item dimitto cuclearia duo parva quo det Ana de Sancto Symeone ubi ipsa sat. Idem dimitto Belsire (?) cucleare unum. Item dimitto Staniçe mee commatri paternoster nigrum et meam peliçam et meum fustagnum et tabalias duas subiales.

Volo quod meus cofanus cum meis pannis ad vestiendum et par unum de cutelinis cum argento, et volo quod dentur fraternitati Sancti Antonii grossi XV et grossi XII fraternitati Sancti Domini et grossi XII fraternitati Sancti Blasii.

Item dimitto grossos duodecim Dabriçe recluse Sancte Margarite. Item dimitto Milane recluse Sancti Domini grossos VI. Item dimitto don Petro de Sancto Blasio grossos VI. Item dimitto Milosclave que stat in meo substragno grossos XII.

Et *se alguna* (cancell.) si aliquid supervenit, volo quod fiat unum prandium fratribus predicatoribus et si plus erit volo quod dederit pro missas et quod reperietur de omnibus meis rebus paucum et mileum volo quod sit Lube mee famule.

Facio meos pitropos et commissarios dominum Joncum et Ana de Sancto Symeone.

Hoc autem testamentum, etc.

Savo MARKOVIĆ

*SI ALIQUID SUPERVENIT: ON THE HIGHER SOCIAL CLASS OF BAR
IN THE 14TH CENTURY BY THE REALITY OF THE GULIERMIS*

Summary

On the basis of several documentary testimonies, different interpretative approaches were used to shed light on the lives of the members of apparently the same family of a higher social class in Bar. Unpublished and published archival records, their interpretation and re-reading, historiographic knowledge, contextualization of symbols and texts, enabled the stratification and expansion of knowledge about the late Middle Ages in the southern Adriatic. Personalities to whom research attention has been devoted, firstly by describing the content of documentary sources, are recorded in explicit filiation according to the father. Situations about which written traces have been preserved primarily indicate the public government's attitude and behavior towards them, their commercial entrepreneurship, but also their awareness, forms of piety and spiritual preoccupations. In relation to this, the circle of people with whom they were in contact, the intellectual and literacy culture that characterized them, the *loca sacra* that were important to them are revealed. Preserved writings related to the reality of the Guliermis are also valuable for philological research, and the reflections of several small times represent precious pieces to the mosaic of understanding the social and history of mentality, that is, the spirit of an era.

Izvori i literatura

Državni arhiv u Dubrovniku (HR-DADU)

Acta et diplomata, 16. st.: iz Bara (*La comunità*) Dubrovačkoj Republici, lettera, 28' 3, 310 – 7. 1. 1567. [HR-DADU-7-3-6, br. sveska 7. Redni broj 329].

Diversa cancellariae (DC) sv. 33, 123v, 136v (1398/99).

Testamenta notariae (TN), sv. 6, ff. 111r-111v. Testament Draže, kćeri Guljerma iz Bara, 1372/73; TN sv. 7, ff. 96v-98r. Testament sveštenika Ivana Pavlova Grubačića, 1385.

Testamenti Blagoga djela 92/3, f. 325r (1357).

Lamenta de intus et foris, serija 53, sv. 1, fol. 244r.

Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia, collegerunt et digesserunt Ludovicus de Thallóczy, Constantinus Jireček et Emilianus de Sufflay, vol. II (Annos 1344–1406 continens), Vindobonae: Typis Adolphi Holzhausen, MC-MXVIII.

Annales Ragusini Anonymi, item Nicolai de Ragnina, digessit Speratus Nodilo, Scriptorum., Vol. I., *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, Vol. XIV, Zagrabiae: Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium (ed.), in taberna libraria L. Hartman (Kugli & Deutsch), 1883.

„Bibliografija od 1914–1923. III. Slovenske etimologije”, *Južnoslovenski filolog*, ur. A. Belić, Knjiga III, Beograd, 1922–1923, str. 199–229.

„Dominikanci: Samostan Sv. Dominika u Gradu“, https://www.dubrovacka-biskupija.hr/portal/index.php?option=com_k2&view=item&id=787:dominikanski-samostan (stranica posjećena 9. 5. 2022).

Glossarium mediae et infimae latinitatis, (par P. Carpentier, 1766) dans Du Cange, et al., éd. augm., Niort : L. Favre, 1883-1887, t. 1, col. 684b, <http://ducange.enc.sorbonne.fr/BOCALE> (stranica posjećena 15. 4. 2022).

Inventar dobara Mihovila suknara pokojnog Petra iz godine 1385, Prepisao i priredio Jakov Stipišić, Zadar: Stalna izložba crkvene umjetnosti u Zadru, 2000.

Izvori za istoriju Crne Gore iz dubrovačkog arhiva, Knjiga 1. Prevod dokumenata Lenka Blehova-Čelebić, priredio Đorđe Borozan, urednik Niko Martinović, Podgorica: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Odjeljenje humanističkih nauka, Istorijski izvori, Knjiga 11, 2020.

Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, Uredio Anđelko Badurina; „Uvod u ikonologiju“, Radovan Ivančević, V. izdanje, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2006.

Becker Lidia, „Stadt- oder Bürgersprache Dalmatisch“, 2010, u: Eufe, Rembert / Heinemann, Sabine (Hgg.), *Romania urbana. Die Stadt des Mittelalters und der Renaissance und ihre Bedeutung für die romanischen Sprachen und Literaturen*. Akten der 2. MIRA-Tagung vom 27-28. September 2008 in Regensburg, München: Martin Meidenbauer; *Mittelalter und Renaissance in der Romania 3*, Hrsg. von Lidia Becker, Elmar Eggert, Susane Gramatzki und Christoph Oliver Mayer, 57–81.

Bjelovučić, Nikola Zvonimir, *Crvena Hrvatska i Dubrovnik*, Zagreb: Matica hrvatska, MCMXXIX.

Bošković Đurđe, *Stari Bar*, Beograd: Savezni institut za zaštitu spomenika kulture, 1962.

Čuk Ruža, „Trgovci iz zetskih gradova u Dubrovniku i srpskim zemljama u srednjem veku“, *Srednjovjekovna istorija Crne Gore kao polje istraživanja*, 3, Podgorica: Istorijski institut Republike Crne Gore, 1999, 153–166.

Delić Gozde, Vesna, „Domino“, <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/domino/> (19. 4. 2022).

Dinić-Knežević, Desanka, „Trgovina uljem u Dubrovniku u XIV veku“, *Istorijski zbornik*, god. XIII – XIV, br. 23-24, Zagreb 1970-1971, 287–306.

Fornasari Enrica, *Il lessico dell'oggettistica alimentare nel Medioevo latino*, Tesi di dottorato in “Storia, Letterature e Culture del Mediterraneo”, Università degli Studi di Sassari: Dipartimento di Storia, Scienze dell’Uomo e della Formazione, 2016-2017.

Horvat-Levaj, Katarina, „Povijesna interpretacija crkve sv. Vlaha“, *Zborna crkva sv. Vlaha u Dubrovniku*, Uredila ur. K. Horvat-Levaj, Dubrovnik – Zagreb: Dubrovačka biskupija, Zborna crkva sv. Vlaha, Dubrovnik, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, ArTresor naklada d.o.o., 2017, 15–17.

Jakić-Cestarić, Vesna, „Etnički odnosi u srednjovjekovnom Zadru prema analizi osobnih imena”, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, Sv. XIX, Zadar 1972, 99–166.

Jireček Constantin, „Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters“, *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften: Philosophisch-historische Klasse*, XLIX. Band, Wien 1904. In Kommission bei Carl Gerold's Sohn, I. Abhandlung, II. Theil, 1–80.

Jireček Constantin, „I. Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters.“, *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften: Philosophisch-historische Klasse*, Band XLIX, Zweiter Theil. Wien 1903. In Kommission bei Carl Gerold's Sohn, Buchhändler der Kais. Akademie der Wissenschaften, I. Abhandlung, 1–80.

Jireček Constantin, „Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters“, *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften: Philosophisch-historische Klasse*, XLIX. Band, Wien, 1904. In Kommission bei Carl Gerold's Sohn, II. Abhandlung, III. Theil (Schluss), 1–78.

Jireček, Constantin Jos., „Die Handelsstrassen und Bertgwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters“, *Historisch-geografische studien (Abhandlung der königl. böhm. Gessellschaft der Wissenschaften)*. VI Folge, 10. Band, Prag 1881.). Prag: Verlag des kön. böhmischen Gessellschaft der Wissenschaften. – Druck von Dr. Ed. Grégr. 1879, 1-92.

Jireček Konstantin, *Istorija Srba* (preveo i dopunio Jovan Radonić), sv. III. (Kulturna istorija: I. deo), Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona, 1923.

Jireček Konstantin, *Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjega veka*, Zbornik Konstantina Jirečeka, II, Beograd: Posebna izdanja SANU, knj. CCCVI, Odeljenje društvenih nauka, nova serija, knj. 42, 1962.

Kovačević Milica, *Kroz brvačke pinjate*, Brca: AP print, 2021.

Krekić Bariša, „Helias and Blasius de Radoano, Ragusan Merchants in the second half of the fourteenth century“, *Unequal rivals: essays on relations between Dubrovnik and Venice in the thirteenth and fourteenth centuries*, Zagreb - Dubrovnik: Croatian Academy of Sciences and Arts, Institute for Historical Sciences in Dubrovnik, 2007, 271–302.

Krekić Bariša, „Helias and Blasius de Radoano, Ragusan Merchants in the second half of the fourteenth century [Helias i Blasius de Radoano (Ilija i Vlaho Radovanovi), dubrovački trgovci u drugoj polovini XIV vijeka]“, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, XLI, Beograd 2004, 399–421.

Ladić Zoran, „Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja kao izvor za proučavanje nekih oblika svakodnevnog života i materijalne kulture“, *Zagreb: Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 21, 2003, 1–28.

Levi, Cesare Avgvsto, *Venezia e il Montenegro: Giorgio Czernovich – Antivari 1443–1494 – Stefano Mali il finto Czar e gli ultimi conati della Repubblica*, Venezia: a cura dell'autore. Prem. Stab. tipo-litografico Fratelli Visentini, 1896.

Liepopili Ante, „Slavensko bogoslužje u Dubrovniku“, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Razredi filologičko-historički i filosofičko-juridički 96, Zagreb 1919, 30–58.

Lonza Nella, *Ana, Pavo, Grlica, Rekluze i pustinjaci u pobožnom krajobrazu srednjovjekovnog Dubrovnika*, Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2021.

Lonza Nella, „*Ego fui per omnia loca sancta: Maruša of Dubrovnik and Her Pilgrimage to the Holy Land in 1394*“, *Dubrovnik Annals* 23, Dubrovnik 2019, 37–63.

Lonza Nella, *Kazalište vlasti, Ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke Republike u 17. i 18. stoljeću*, Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2009.

Malović-Đukić, Marica, „Kotorski kumerak solski u srednjem veku“, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, XLI, Beograd 2004, 453–468.

Marković Savo, „Samostan sv. Andrije u Baru (16. stoljeće)“, *Croatica Christiana periodica*, god. XLV, br. 87, Zagreb, 2021, 1–32.

Marković Savo, *Stanovništvo srednjovjekovnog Bara*, Perast: NIP „Gospa od Škrpjela“, 2014.

Peković Željko – Babić Kristina, „Ubikacija prve crkve sv. Vlaha u Dubrovniku“, *Starohrvatska prosvjeta* III. serija - svezak 44-45, Split, 2017–2018, 237–259.

Pešorda Vardić, Zrinka, „‘Gospođe i čuvarice’: O ženama iz dubrovačke bratovštine svetog Antuna u kasnom srednjem vijeku“, *Acta Histriae*, 20, 3-4, Kop-er 2012, 25–48.

Pešorda Vardić, Zrinka, „‘Pučka vlastela’: Društvena struktura dubrovačke bratovštine Sv. Antuna“, *Povijesni prilozi*, 33, Zagreb 2007, 215–237.

Pešorda Vardić, Zrinka, *U predvorju vlasti: dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku*, Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Hrvatski institut za povijest, 2012.

Vekarić Nenad, *Vlastela grada Dubrovnika*, Svezak 2, *Vlasteoski rodovi (A – L)*, Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2012.

Vekarić Nenad, *Vlastela grada Dubrovnika*, Svezak 3, *Vlasteoski rodovi (M – Z)*, Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2012.

Vekarić Nenad, *Vlastela grada Dubrovnika*, Svezak 9, *Osobna imena*, Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2018.

Vukotić Ilija, *Zubački zbor*, Zupci (Times): Zupci Production, 2022.

Zelić Danko, „O antičkom i srednjovjekovnom imenu grada i otoka Krka“, *Croatica Christiana periodica*, god. XIX, br. 35, Zagreb 1995, 55–62.